

ISBN: 978-605-82968-0-0

International Symposium On Social Sciences

ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI

ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

International Symposium On Social Sciences

ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI

ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

Kapak Tasarım

Bülent POLAT

ISBN: 978-605-82968-0-0

Yayıncı Sertifika No: 34068

Asos Yayınları

Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad.

No:67/Z-4 Elazığ

**I.ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
13-14-15 EKİM 2016**

**I. INTERNATIONAL
SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCE
13-14-15 OCTOBER 2016**

**ASOS CONGRESS BİLDİRİ KİTABI
ASOS CONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS**

ELAZIĞ / 2016

Sempozyum Onursal Başkanı

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ

Fırat Üniversitesi Rektörü

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Erol ASİLTÜRK

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

Doç. Dr. Fatih ÖZEK

Yrd. Doç. Dr. Mustafa UĞRAŞ

Yrd. Doç. Dr. Sezgin DEMİR

SAHA TÜRKÇESİNDE “İSİM + YARDIMCI FİİL” YAPISINDAKİ BİRLEŞİK FİİLLER

Arş. Gör. Doğan ÇOLAK

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü

Özet

Fiiller, Türkçedeki söz öbeklerinden biridir ve cümle adını verdiğimiz bir maksadı eksiksiz olarak anlatan söz bütünü ancak fiillerle veya fiil görevinde kullanılan sözcüklerle kurulabilir. Bu bakımdan fiillerin dildeki yeri ve önemi oldukça büyüktür. Yapılarına göre basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Basit fiiller, hiçbir sözcükten türememiş, hiçbir sözcükle birleşmemiş fiil yapısıdır: söyle-, gül-, yaz-, çalış- vb. Türemiş fiiller, eklerle, bir kök veya gövdeden türemiş sözcüklerdir: ses-le-, düz-el-, hay-kır, kes-il, süs-len-, tanı-ş- vb. Birleşik fiiller ise birden fazla sözcükten oluşmaktadır. Birleşik fiiller ya isim ve yardımcı fiilin ya da fiil ve yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu çalışmada esas olarak Saha Türkçesinde isim ve yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller tespit edilecektir. Bunun için Saha Türkçesine ait gramer ve çeşitli kaynakların yanı sıra Edouard Pekarskiy’in **Yakut Dili Sözlüğü**, P. A. Sleptsov’un **Yakutsko - Russkiy Slovar** ve Sahaca-Sahaca olarak hazırlanmış olan **Saxa Tılın Bihaarulaax Ulaxan Tılcita** isimli sözlükleri taranacaktır. Çalışmanın sonunda ortaya konulan malzeme üzerinden birleşik fiillerin oluşumunda kullanılan yardımcı fiillerin kullanım sıklığı tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Saha Türkçesi, birleşik fiil, isim, fiil, yardımcı fiil.

Abstract

Verbs are one of the word groups in Turkish; and, what we call as sentence, which is a complete statement expressing an aim, can only be formed with verbs or the words used instead of verbs. In this regard, the role of verbs in language is very significant. Verbs are categorized into three groups in accordance with their structures, as being simple verbs, derived verbs, and conjunctive verbs. Simple verbs do not originate from any other word and not conjugate to any words: söyle- (tell), gül- (laugh), yaz- (write), çalış- (work), etc. Derived verbs are derived from the base or body of a word: ses-le- (call-ing), düz-el- (correct-ing), hay-kır (shout-ing), kes-il (being cut), süs-len- (garnish-ing), tanı-ş- (meeting) etc. Conjunctive verbs consist of more than one word. Conjunctive verbs are created either with the conjugation of a noun and auxiliary verb or with the conjugation of a verb and auxiliary verb. In this study, mainly conjunctive verbs created in Sakha language with the conjugation of a noun and auxiliary verb will be identified. With this aim, besides various grammar sources and other sources, Edouard Pekarskiy’s Yakut Dili Sözlüğü (Yakut Language Dictionary), P. A. Sleptsov’s Yakutsko - Russkiy Slovar, and Sakha-Sakha dictionary Saxa Tılın Bihaarulaax Ulaxan Tılcita will be scanned. In the end of the study, the frequency of occurrence of the auxiliary verbs used in the creation of conjunctive verbs will be identified through the presented materials.

Keywords: Sakha language, conjunctive verb, noun, verb, auxiliary verb.

1. Giriş

Fiiller, Türkçedeki söz öbeklerinden biridir ve cümle adını verdiğimiz bir maksadı eksiksiz olarak anlatan söz bütünü ancak fiillerle veya fiil görevinde kullanılan sözcüklerle kurulabilir. Bu bakımdan fiillerin dildeki yeri ve önemi oldukça büyüktür. Yapılarına göre *basit fiiller*, *türemiş fiiller* ve *birleşik fiiller* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Basit fiiller, hiçbir sözcükten türememiş, hiçbir sözcükle birleşmemiş fiil yapısıdır: *söyle-*, *gül-*, *yaz-*, *çalış-* vb. Türemiş fiiller, eklerle, bir kök veya gövdeden türemiş sözcüklerdir: *ses-le-*, *düz-el-*, *hay-kır*, *kes-il*, *süs-len-*, *tanı-ş-* vb. Birleşik fiiller ise birden fazla sözcükten oluşmaktadır (Dizdaroğlu, 1963: 5-30).

Türkçe Sözlük'te birleşik fiil “isim soyundan bir kelime ile biçim veya anlam bakımından kaynaşıp bütünleşen fiil” şeklinde tanımlanmıştır (2005: 283).

Zeynep Korkmaz birleşik fiili şöyle tanımlar: “Ad soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü” (Korkmaz, 2007: 46).

Mehmet Hengirmen'in birleşik fiil tanımı şöyledir: “Başka bir eylem ve başka türde sözcüklerle birlikte, genellikle kalıplaşmış olarak oluşmuş eylem” (Hengirmen, 1999: 78).

Muharrem Ergin, birleşik fiili “bir yardımcı fiille bir isim veya fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur” şeklinde ifade eder (Ergin, 2009: 386).

Haydar Ediskun, “iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiiller” şeklinde birleşik fiil izahını yapmıştır (Ediskun, 2004: 228).

Kemal Eraslan, Türkçede bir kelime grubu olan birleşik fiilleri, bir yardımcı fiil ile bir ismin veya zarf-fiil halindeki bir fiilin birlikte kullanılmasıyla meydana geldiğini ve bu kuruluşta başta isim veya zarf-fiil unsuru, sonda ise yardımcı fiil bulunduğunu belirtmiştir (Eraslan, 1980: 57).

Ahmet Bican Ercilasun'un birleşik fiil tanımı şöyledir: “Birleşik fiil bir kelime grubudur. Kelime gruplarında esas; manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek bir kelime muamelesi görmektir. Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar; asıl manalarından az veya çok farklı yeni ve tek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Birleşik fiillerde de bu böyledir. İster bir tarafı isim bir tarafı fiil olsun her birleşik fiil, bir tek kavramı karşılar.” (Ercilasun, 1984: 77)

Leyla Karahan “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur” şeklinde birleşik fiili tanımlamıştır (Karahan, 2008: 36).

2. Türkiye Türkçesinde Birleşik Fiil Tasnifi

Necmettin Hacıeminoğlu, Eski Türkçeden itibaren bütün saha, şive ve ağızlarda görülen birleşik fiillerin 1. İsim + Yardımcı Fiil, 2. Fiil + Tasvirî Fiil olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırır. Hacıeminoğlu'na göre, Eski Türkçede birleşik fiiller üç şekilde meydana gelmektedir: a) Yardımcı fiiller “er-, bol-, tur-” ile isim unsurundan oluşur. Bu grupta yer alan fiiller tek başlarına kullanılamaz ve ayrıca herhangi bir zarf-

fiil veya çekimli fiil ile birleşemez. b) Modal yardımcı fiiller, fiil + fiil kalıbında kurulur. İlk gruptaki yardımcı fiiller gibi çekimlidirler ancak esas fiil olan ilk unsur genellikle zarf-fiil durumunda olup asıl anlamı da üzerinde barındırır. Kıl-u- u- “yapabilmek”, kör-ü bil- “görebilmek”, saklan-u kör- “koruyuvermek”, bol-galı u- “olabilmek”, ti-p ötü- “saygı ile söylemek” vb. c) Tasvirî fiiller de fiil + fiil kalıbında kurulmaktadır. Birinci unsur –u veya –p zarf-fiil eklerinden birini alır, kendinden sonra gelen ikinci unsur ise asıl manayı kaybedebilir: alda-yu tur- “devamlı aldatmak”, küy-yü tut- “devamlı korumak”, ay-u bir- “bildirmek”. Benzer sınıflandırmayla Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Osmanlı Türkçesindeki birleşik fiillere değindikten sonra günümüz Türk lehçelerinden de Özbek, Türkmen, Musul-Kerkük Türkmen, Kırım ve Yeni Uygur Türkçesindeki durumuna değinmiştir (Hacıeminoğlu, 1992: 258-278).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri anlam ve yapı özelliklerine göre dört ana gruba ayırmaktadır: 1. Bir yanı ad, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller, 2. Bir yanı sıfat-fiil, bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller (karmaşık fiiller), 3. Bir yanı zarf fiil, bir yanı fiil olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri) (a. Belirleyici birleşik fiiller, b. ikili birleşik fiiller.), 4. Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller” (Korkmaz, 2003: 857).

Muharrem Ergin, birleşik fiilleri “isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller” ve “fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller” olmak üzere ikiye ayırmıştır (Ergin, 2009: 386).

Kaya Bilgegil, birleşik fiilleri, a. Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan birleşik fiiller b. iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller c. Kaynaşma yoluyla teşkil edilen birleşik fiiller şeklinde üçe ayırmıştır (Bilgegil, 1984: 280-282).

Tahir Nejat Gencan, birleşik fiilleri üçe ayırmıştır: 1) Kuralla yapılan bileşik eylemler, 2) Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler, 3) Deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler. Bunlardan birincisi olan *kuralla yapılan birleşik eylemler* kendi içerisinde iki alt başlıkta incelemiştir: a) özel bileşik eylemler, b) Yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler. *Öbekleşmiş eylemler*, deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler alt başlığında ele alınmıştır. Yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemler ise, et-, ol-, eyle-, kıl- eylemiyle yapılan birleşik eylemler şeklinde alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Gencan, bu fiillerin yanı sıra bul-, buyur- fiillerini “yardımcı eylem görevinde kullanılanlar” alt başlığında ele almıştır. *Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler*, alt başlığında ise *alıkoy-, elver-, düşgel-, öngör-, aşer-, varsay-, vazgeç-* fiillerini incelemiştir (Gencan, 2007: 358-378).

Tuncer Gülensoy, birleşik fiilleri üç başlık altında değerlendirmiştir: a) İsim + yardımcı fiil, b) Asıl fiil + (-a, -e, -ı, -i, -u, -ü; -ıp, -ip, -up, -üp zarf-fiil ekleri) + Yardımcı fiil, c) Deyimleşmiş birleşik fiiller (Gülensoy, 2000: 402-403).

Leyla Karahan, birleşik fiilleri, “bir hareketi karşılayan birleşik fiiller” ve “bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller” olmak üzere iki grupta ele almıştır (Karahan, 2008: 78).

Karaağaç “birleşik eylem öbeği” adı altında işlediği birleşik fiilleri, isimlerden oluşan ve eylemlerden oluşanlar olarak iki ana gruba ayırmıştır: a. Ad + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler, b. Eylem + yardımcı eylem kaynaklı birleşik eylemler (Karaağaç, 2013: 471-475).

Saadettin Özçelik ve Münir Erten tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi* adlı eserde de birleşik fiiller, üç grupta değerlendirmiştir: 1. İsimle yapılan birleşik fiiller, 2. Fiille yapılan birleşik fiiller, 3. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller. İlk grup olan isimle yapılan birleşik fiiller, isim ile et-, eyle-, ol-, kıl-, kılın-, yap-, bul-, bulun-, buyur-yardımcı fiil unsurlarından birinin birlikte kullanılmasıyla meydana gelmiştir. Fiille yapılan birleşik fiiller, fiil + zarf-fiil + yardımcı fiil kalıbında kurulmuş ve kendi içerisinde fiilin ifade ettiği duruma göre alt başlıklara ayrılmıştır: Yeterlik birleşik fiili “fiil + (y)A + bil-”, tezlik birleşik fiili “fiil + (y)I + ver-”, yaklaşma birleşik fiili “fiil + (y)A yaz-”, süreklilik birleşik fiili “fiil + -(y)A/ -(y)Ip + dur-, gel-, gör-, kal-, koy-” kuruluşundadır. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ise bir isim veya kelime grubu ile yardımcı fiil olarak kullanılmak üzere gerçek anlamının dışında kullanılan herhangi bir fiilin bir araya gelmesi neticesinde oluşmuştur. Bu kalıplaşan fiiller daima ayrı yazılır ve isim kısımları isim çekim ekleri alabilir: ağız yokla-, ağız kulaklarına var-, göz at- vb. Belirleyici birleşik fiiller ve ikili birleşik fiiller olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir: Belirleyici birleşik fiiller, isim-fiil + (y)A başla- şeklinde formülleştirilmiştir. Bu yapıda yönelme hali eki almış isim-fiil ile başla-, çalış-, kalk-, bak-, koyul- fiillerinden biri kullanılır: *anlamaya başla-*, *ulaşmaya çalış-*, *bunu halletmeye kalk-* vb. Özçelik ve Erten, yapılış benzerlikleri nedeniyle fiil + mAk bilme-, fiil + mİş görün-, fiil + AcAk+I gel-, fiil + AsI gel-, fiil + AcAk+I tut- şeklinde kurulan birleşik fiilleri de belirleyici birleşik fiiller alt başlığı altında almanın uygun olacağını belirtmiştir. Diğer alt grup olan ikili birleşik fiiller ise fiil + ıp fiil unsurlarından meydana gelir: *gülüp geç-*, *sayıp dök-*, *dolup taş-* vb. (Özçelik vd., 2011: 136-140).

Hikmet Dizdaroğlu, birleşik fiilleri üç gruba ayırarak incelemiştir: 1) İki fiilden yapılmış birleşik fiiller 2) Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller 3) Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller. “özel birleşik fiiller” adını da verdiği ilk gruptaki birleşiklerin her iki sözcüğü de fiilden meydana gelmektedir. Asıl anlam birinci kelime üzerindedir ve kendi içerisinde dörde ayrılır: yeterlilik, tezlik, süreklilik, yaklaşma fiili. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller, isim soylu bir sözcükle et-, eyle-, ol-, kıl-, buyur- fiillerinin birleşimiyle kurulur. Üçüncü başlık altında ele aldığı anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, kuruluş bakımından yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillere benzerdir. İsim veya isim soylu bir sözcükle kaynaşarak meydana gelirler (Dizdaroğlu, 1963: 30-36).

3. Saha Türkçesinde Birleşik Fiil

Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka isimli eserde “Slojnie Glagoli” (Birleşik Fiiller) başlığı altında ele alınan birleşik fiiller için şunlar kaydedilmiştir: “Sahaca’da eklerle yapılan sözcük türetiminden başka analitik yolla da yeni sözcükler türetilmektedir. Bu iki temel sözcüğün bir araya gelmesiyle yapılır. Bu birleşimde ana parça ile çeşitli yardımcı fiiller görev alır” (Korkina vd, 1982: 225).

Eserde birleşik fiiller üç grupta ele alınmıştır: Birinci grupta isim ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller; ikinci grupta yansıma sözcükler ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller; üçüncü grupta ise çeşitli zarf fiil ekleri alan ana fiil ile yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşik fiiller. İsimlerle kurulan birleşik fiilleri meydana getiren yardımcı fiiller için şu fiiller örnek olarak verilmiştir: gın- “yapmak”, ıl- “almak”, et- “söylemek”, kiir- “girmek”, tūs- “düşmek”, tağıs- “çıkılmak”, bier- “vermek”, mat- “mahrum kalmak” ve buol- “olmak” (Korkina vd 1982: 225).

Saxa Biliñni Tıla -Morpologuya- isimli eserde birleşik fiil konusu “Saña Tılı Üösketer Kömö Tuoxtuurdar” (Yeni Kelime Türeten Yardımcı Fiiller) başlığı altında ele alınmıştır. Birleşik fiiller *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka*’daki gibi tasnif edilmiştir. İsim+yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiillerde, yukarıdaki yardımcı fiillere ilaveten şu fiillere yer verilmiştir: kör- “görmek”, die- “demek, söylemek”, oğus- “biçmek; dövmek, vurmak”, tart- “çekmek, sürüklemek”, tut- “tutmak”, kebis- “atmak, fırlatmak”, tutun- “çekinmek; kullanmak”, kuot- “kaçmak”, bar- “varmak”, killer- “girdirmek; içeriye almak, bırakmak” (Antonov vd. 2009: 146-147).

L. N. Haritanov’un *Formı Glagol’nego Vida B Yakutskom Yazıke* isimli eserde de isim+yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiiller için yukarıdaki yardımcı fiillerden farklı bir fiile rastlanmamıştır (Haritanov, 1960: 57-58).

Saxa Tıla isimli eserde türetme yoluyla oluşan fiiller bahsinde isim+yardımcı fiil şeklinde oluşturulan birleşik fiiller için yukarıdakilerden farklı olarak şu yardımcı fiiller yer almaktadır: Xaamp- “gitmek, yürümek, gezinmek”, battaa- “basmak, ezmek, zulmetmek” (Filipov ve Binokurov, 1996: 112).

Fatih Kirişçioğlu *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* isimli eserinde yukarıdaki yardımcı fiillerden farklı olarak sie- “yemek” ve bil- “bilmek” fiillerine yer vermiştir (Kirişçioğlu, 1999: 139).

4. Saha Türkçesinde İsim+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller

Saha Türkçesinde “isim+yardımcı fiil” şeklinde kurulan birleşik fiillerde kullanılan yardımcı fiiller şunlardır: gın- “yapmak”, ıl- “almak”, et- “söylemek”, kiir- “girmek”, tūs- “düşmek”, tağıs- “çıkma”, bier- “vermek”, mat- “mahrum kalmak”, buol- “olmak”, kör- “görmek”, oğus- “biçmek; dövmek, vurmak”, tart- “çekmek, sürüklemek”, tut- “tutmak”, kebis- “atmak, fırlatmak”, tutun- “çekinmek; kullanmak”, bar- “varmak”, killer- “girdirmek; içeriye almak, bırakmak”, battaa- “basmak, ezmek, zulmetmek”, sie- “yemek”, bil- “bilmek”, bıs- “kesmek”, köt- “uçmak”, die- “demek, söylemek”, xaamp- “gitmek, yürümek, gezinmek”, kuot- “kaçmak”.

Taramada bu yardımcı fiillerden die- “demek, söylemek”, xaamp- “gitmek, yürümek, gezinmek”, kuot- “kaçmak” ile teşkil edilmiş birleşik fiillere rastlanmamıştır.

Taramada bu fiillerin haricinde az da olsa tüher- “düşürmek”, tur- “durmak”, kördör- “baktırmak”, köt- “uçmak”, sie- “yemek”, bilin- “bilinmek, tanınmak”, köhün- “görünmek”, xarbaa- “küremek, eşmek” fiilleriyle teşkil edilmiş örnekler tespit edilmiştir.

Söz konusu yardımcı fiillerle kurulan “isim+yardımcı fiil” şeklindeki birleşik fiillerin tespitinde Saha Türkçesine ait gramer ve çeşitli kaynakların yanı sıra esas olarak Edouard Pekarskiy’in *Yakut Dili Sözlüğü*, P. A. Sleptsov’un *Yakutsko - Russkiy Slovar* (Sahaca-Rusça Sözlük) ve *Saxa Tılın Bihaarulaax Uloxan Tilcita* (Saha Dilinin Açıklamalı Büyük Sözlüğü) isimli sözlükleri taranmıştır.

5. İnceleme

1. ıl- “almak”

En sık kullanılan yardımcı fiildir. Birkaç istisna dışında bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru hal eki almaz.

algıs il- “hayır duası almak” (*algıs*: dua)

anal il- “miras olarak almak” (*anal*: birisine tahsis veya vaat edilen mal, eşya, hisse, pay, miras)

aat il- “ad almak, birisi tarafından tesmiye edilmek” (*aat*: ad, isim)

et-xaan il- “insan cismini almak, temessül etmek, teccessüm etmek” (*et*: et / *xaan*: kan)

orduk il- “rüşvet almak” (*orduk*: fazla, artık; büyükçe)

bierii il- “rüşvet almak” (*bierii*: verme; hibe, hediye, vakfetme)

berik il- “rüşvet almak, tefecilik etmek” (*berik*: rüşvet, faiz)

caxtar il- “kadın almak, evlenmek, birisini zevceliğe almak” (*caxtar*: kadın)

ies il- “borç almak” (*ies*: borç)

oyox il- “birisini kendine almak, evlenmek; birine karı olmak, evlendirmek” (*oyox*: kadın)

öy il- “akıl almak, öğüt almak” (*öy*: akıl)

ıyaax il- “emir almak” (*ıyaax*: emir)

töttörü il- “birisinden bir şeyi geri almak” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

kier il- “toplayıp defetmek, geri almak, uzaklaşmak” (*kier*: defi, geri)

Sadece aşağıdaki üç örnekte hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan tañaaranı il- birleşik fiilinde tañaara ismi +(n)I belirtme hali ekini; keresikke ıl- ve axsaanna ıl- birleşik fiillerindeki isim unsurları kerisit ve axsaan +KA yönelme hali ekini almıştır.

tañaaranı il- “bir yerde bayramı karşılamak ve bayram yapmak” (*Tañaara*: Tanrı; gök; eren, veli; bayram)

keresikke il- “birini şahit olarak almak/göstermek” (*keresit*: şahit)

axsaanna il- “hesap almak, hesaba çekmek” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

2. Bier- “vermek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Birkaç istisna dışında bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru hal eki almaz.

kömö bier- “yardım göstermek” (*kömö*: yardım)

ilin bier- “teslim olmak” (*ilin*: bir şeyin en ön kısmı)

er bier- “birisini koca olarak vermek” (*er*: koca, erkek)

oyox bier- “birisini karı olarak vermek, birisini kocaya vermek; evlendirmek” (*oyox*: kadın)

bas bier- “serbestlik vermek (bir şeyi engelsiz yapmaya müsaade etmek” (*bas*: baş)

belex bier- “bir şeyi hediye vermek/getirmek” (*belex*: hediye)

mektie bier- “kefil olmak; bir şeyden mesul olmak” (*mektie*: kefalet; teminat)

suol bier- “bir tarafa çekmek; yol vermek” (*suol*: yol)

saña bier- “ses vermek; mevcudiyetini hissettirmek” (*saña*: ses)

suruk bier- “imza vermek” (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

tl bier- “söz vermek; vadetmek” (*tl*: dil; söz)

sübe bier- “nasihat vermek” (*sübe*: karar, hüküm; nasihat, yol göstermek)

aat bier- “ad vermek, bir şeye ad takmak” (*aat*: ad, isim)

Aşağıdaki üç örnekte hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan *erge bier-* ve *uot xaraxxa bier-* birleşik fiillerindeki *er* ve *xarax* isimleri +KA yönelme hali ekini; *colu bier-* birleşik fiilindeki *col* ismi de +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

erge bier- “evlendirmek, birisini kocaya vermek” (*er*: koca, erkek)

colu bier- “saadet getirmek” (*col*: mutluluk, saadet)

uot xaraxxa bier- “tam göze isabet ettirmek” (*uot*: ateş / *xarax*: göz)

3. *Et-* “söylemek, demek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru ya hal eksiz ya da vasıta hali ekiyle kullanılmaktadır.

kuhağan tılınan et- “birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, takdir etmek” (*kuhağan*: kötü / *tl*: dil, kelime)

kütür tılınan et- “birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, takdir etmek” (*kütür*: fenalık, hiddet, gazap, zulüm / *tl*: dil, kelime)

urutunan et- “önceden söylemek, kehanet etmek” (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

sımıyanan et- “yalan söylemek” (*sımıya*: yalan)

kırcığınan et- “hakikati söylemek” (*kırcık*: hakiki, gerçek)

ayü et- “günahlarını itiraf etmek, günah çıkarmak, günahları için tövbe etmek” (*ayü*: günah)

töttörü et- “reddetmek, itiraz etmek” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

tuora et- “aksini söylemek, muhalefet etmek, karşı duymak” (*tuora*: aksi, zıt, karşılık)

kuhağannık et- “birisi hakkında kötü söylemek, birisi alehinde konuşmak, tahkir etmek, takdir etmek” (*kuhağannık*: kötülük)

urut et- “önceden söylemek, kehanet etmek” (*urut*: önce, daha önce, eskiden)

keries et- “ölmeden evvel son arzuyu söylemek” (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

tuora tılı et- “aksini söylemek, muhalefet etmek, karşı duymak” (*tuora*: aksi, zıt, karşılık / *tıl*: dil; kelime)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanım görülmüştür. Bunlardan *tese et-* birleşik fiilindeki *tes* isim unsuru +KA yönelme hali ekini; *birtağı et-* birleşik fiilindeki *birtax* ismi de +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

birtağı et- “pis sözlerle küfür etmek, ağızını bozmak” (*birtax*: pis, mundar, kötü, alçak, rezil, hayasız)

tese et- “tam yerinde söylemek” (*tes*: ataların tam yerinde söylenen sözü)

4. *Kiir-* “girmek”:

Sık kullanılan yardımcı fillerden biridir. Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerde isim unsurlarının tamamı yönelme hali eki almıştır.

ayuga kiir- “kabahat işlemek, günaha girmek” (*ayu*: günah)

albaska kiir- “meftun olmak, yalana kapılmak” (*albas*: kurnazlık, hile, kandırma)

axsaanña kiir- “hesaba girmek, sayılmak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

axsuga kiir- “hesaba girmek, sayılmak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

er kiebiger kiir- “erkeklik çağına varmak, bulu çağına girmek, erkekleşmek” (*er*: koca, erkek / *kiep*: şekil, biçim)

con iteğeliger kiir- “insanların itimadını kazanmak” (*con*: halk / *itegel*: iman, itikat, itimat, eminlik, sadakat)

con külüüleriger-elekteriger kiir- “insanların istihzasına maruz kalmak” (*con*: halk / *külüü*: gülme, gülüş / *elek*: alay, istihza)

okko kiir- “ot biçmeye başlamak” (*ot*: ot)

ös xohoonugar kiir- “atasözü mahiyetine girmek” (*ös xohoon*: atasözü)

priseegeğe kiir- “yemin etmek” (*priseege*: yemin, ant)

surukka kiir- “kaydedilmek, yazıyla tespit edilme, bir mektup haline getirilmek, kaleme alınmak” (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

toğohoğo kiir- “(doğurmaya hazırlanan kadın hakkında) kazığın yanına gelmek, doğum yerine oturmak” (*toğoho*: kazık, değnek)

kihi tılıgar kiir- “başkasının fikrine kapılmak, başkasının sözlerini yerine getirmek, itaat etmek” (*kihi*: kişi, insan / *til*: dil, kelime)

xarañağa kiir- “karanlıkta kalmak (ölmek)” (*xaraña*: karanlık)

5. gın- “kılmak, yapmak, etmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru hal eki almamaktadır.

keries gın- “ölmeden evvel arzusunu izhar etmek, defin merasim ve hediyelerin dağıtımı hakkında vasiyet etmek” (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

kier gın- “uzaklaştırmak; geri çevirmek; işten el çektirmek, kovmak, azletmek; telef etmek, imha etmek” (*kier*- defi, geri)

baar gın- “var etmek, yaratmak; meydana getirmek” (*baar*: var, mevcut)

kıra gın- “küçük kılmak, parçalamak” (*kıra*: küçük)

suox gın- “yok etmek; imha etmek, telef etmek; baştan atmak, savmak” (*suox*: yok)

xantas gın- “baş kaldırmak” (*xantas*: başı birden bire kaldırmak)

elik gın- “(bir şeyin) yanından süratle geçmek” (*elik*: süratli, çevik, hamarat)

eles gın- “(bir şeyin) yanından süratle geçmek” (*eles*: süratle gelip geçme, yanıp sönmeye, parlamayıp sönmeye)

er gın- “birini koca yapmak (bir adamla evlenmek)” (*er*: koca, erkek)

caxtar gın- “karı yapmak, bir kadınla evlenmek” (*caxtar*: kadın)

oyox gın- “karı yapmak, bir kadınla evlenmek” (*oyox*: kadın)

kus gın- “kıza dönüşmek” (*kus*: kız)

sellik ölü gın- “birine verem aşılacak” (*sellik=sellik ölü*: verem, veremli)

6. kör- “görmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru genellikle hal eki almamaktadır.

abaası kör- “nefret etmek; birisine yahut bir şeye düşman nazarıyla bakmak; bir şeye karşı nefret beslemek, sevmemek” (*abaası*: kötü ruh)

suptu kör- “bir şeyden görmek, bakmak, bakınmak” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

tuora kör- “nefret etmek” (*tuora*: aksi, zıt, karşılık)

xabırı kör- “derisini kabartarak soyulmuş hale getirmek” (*xabırı*: çıkıntılı, kabarık)

örö kör- “yukarıya doğru bakmak” (*örö*: daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

tüñneri kör- “nazarla birisini yüzükoyun yere düşürmek” (*tüñneri*: tepesi aşağı, ayakları yukarı, dibi yukarı, devrilmiş)

utarı kör- “dosdoğru bakmak” (*utarı*: karşı, karşı taraftaki, karşı tarafta bulunan)

axsaan kör- “saymaya başlamak, hesap etmeye başlamak” (*axsaan*: hesap, rapor; sayı, rakam)

küögeççi kör- “çok açılmış gözlerle yavaşça her tarafı süzmek” (*küögeççi*: uzanmış, uzanmış bir şekilde duran)

kürteççi kör- “gözlerini fal taşı gibi açarak bakmak” (*kürteççi*: şişercesine, kabarırcasına)

Aşağıdaki üç örnekte isim unsurları +(n)I belirtme hali eki almıştır:

ereyi kör- “eziyet, azap çekmek” (*erey*: eziyet)

muñu kör- “eziyet, azap çekmek” (*muñ*: eziyet)

kötörü kör- “keskin, nüfuz edici bakışla bakmak” (*kötör*: kuş)

7. Bar- “varmak, gitmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerde isim unsuru yalın haldedir.

acas bar- “büsbütün gitmek” (*acas*: tamamıyla, baştan aşağı, büsbütün)

emti bar- “çentiklemek, kenarından parçalar koparmak (çöplek hakkında)” (*emti*: çentiklenircesine, oyulurcasına)

bulgu bar- “muhakkak gitmek” (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarcasına)

delbi bar- “çatlamak, patlamak, çökmek” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamıyla)

mültü bar- “bir şeyin üzerinden kaymak” (*mültü*: zor, güç)

ültü bar- “parça parça olmak” (*ültü*: parça parça, ufak parçalar halinde)

köñül bar- “kendi keyfince hareket etmek, şımarmak” (*köñül*: serbest, hür, müstakil; hak, hakimiyet; irade, arzu)

kier bar- “defoldup gitmek, birisinden uzaklaşmak; ayrılmak, geri çekilmek” (*kier*: defi, geri)

töttörü bar- “geri dönmek” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

xabırı bar- “kabarmak” (*xabırı*: çıkıntılı, kabarık)

Sadece bir örnekte isim unsuru +KA yönelme hali ekini almıştır:

erge bar- “kocaya varmak” (*er*: koca, erkek)

8. Tağıs- “bir yerden çıkmak, gitmek, bir yerden gitmek, geçmek”

Sık kullanılan yardımcı fiillerdendir. Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerde isim unsuru yalın halde ve ayrılma (çıkma) hal ekli olarak karşımıza çıkar.

töttörü tağıs- “tersine doğmak (güneş hakkında)” (*töttörü*: geri, tersine, aksine, bilakis)

kier tağıs- “dışarı çıkmak, defolmak” (*kier*: defi, geri)

tobulu tağıs- “öte tarafa geçmek” (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu tağıs- “doğru dışarı çıkmak” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

suluspattan tağıs- “işten çıkmak, istifa etmek” (*suluspa*: memuriyet)

itegelten tağıs- “itimadı kaybetmek” (*itegel*: iman, itikat, itimat, eminlik, sadakat)

öyğütütten tağıs- “deli olmak, kendinden geçmek” (*öy*: akıl)

seniebitten tağıs- “kuvvetten düşmek” (*senie*: güç, kuvvet, kudret)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar yer almaktadır. Bunlardan *kurdatı tağıs-* birleşik fiilindeki *kurdat* ismi +(n)I belirtme hal ekini; *erge tağıs-* birleşik fiilindeki *er* ismi +KA yönelme hali ekini almıştır.

kurdatı tağıs- “bir şeyin ortasından geçmek” (*kurdat*: doğru yol, kestirme yol)

erge tağıs- “kocaya varmak” (*er*: koca, erkek)

9. *tüs-* “düşmek”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru genellikle yalın haldedir.

bıhağas tüs- “yarı yarıya kesilmek” (*bıhağas*: buçuk, eksik, noksan, tamamlanmamış, yarım)

toluk tüs- “kurtarmaya gitmek, kurtarmak; kefil olmak” (*toluk*: geri satın alma, ödeme, ikmal etme)

kudu tüs- “belli olmadan, gözükmeden düşmek; fakirleşmek” (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

delbi tüs- “düşmek, şap diye düşmek; büsbütün parçalanmak; yukarıdan vurmak, vurarak tamamiyle mahvetmek (yıldırım hakkında)” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

kier tüs- “inmek” (*kier*: defi, geri)

tobulu tüs- “öte tarafına geçerek yuvarlamak ve düşürmek” (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu tüs- “geçmek, yerden geçmek” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

söp tüs- “tetabuk etmek, muvafık gelmek” (*söp*: doğru, tamam, münasip, iyi)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar yer almaktadır. Bunlardan *inniger tūs-* birleşik fiilindeki *ilin* ismi iyelik üstüne +KA yönelme hali ekini; *sanaağa tūs-* birleşik fiilindeki *sanaa* ismi de doğrudan +KA yönelme hali ekini almıştır.

inniger tūs- “ileri yürümek, öne geçmek” (*ilin*: ön / *inniger*: önüne, önünde)

sanaağa tūs- "düşünmek, hüzne dalmak" (*sanaa*: fikir, düşünce, tefekkür)

10. *Buol-* “olmak, bulunmak”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

kihī buol- “adam olmak, insanların içine karışmak, büyümek” (*kihī*: kişi, insan)

timnu buol- "soğuk olmak, soğumak" (*timnu*: soğuk)

bağalaax buol- "arzu etmek, arzulamak" (*bağalaax*: arzulu, hevesli, istekli)

söp buol- “memnun olmak; razı olmak” (*söp*: doğru, tamam, munasip, iyi)

kier buol- “uzaklaşmak, çekilmek, defolup gitmek” (*kier*: defî, geri)

ikki (üs, tüört...) *buol-* “iki (üç, dört...) kısma ayrılmak”

kömö buol- (Sah) “yardımcı olmak, birinin yardımına koşmak; zamanında gelmek, bir işe yaramak” (*kömö*: yardım)

keries buol- “bir şeyin abidesi olmak, bir şeyi hatırlatmak” (*keries*: rivayet, hatıra, vasiyet)

orduk buol- “birini bir şeyle geçmek, birisine üstün gelmek” (*orduk*: fazla, artık; büyükçe)

11. *Battaa-* “basmak, ezmek, bastırmak, zulmetmek, tazyik etmek, sıkıştırmak”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

bük battaa- “eğmek, bükmek” (*bük*: eğri, bükük, kıvrık, ikiye katlanmış)

delbi battaa- “ezerek parça parça etmek, ezmek, çiğnemek” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamıyla)

tobulu battaa- “basıp delmek” (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

suptu battaa- “basıp delmek; bastırmak, saplamak, batırmak” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

umsarı battaa- “aşağı doğru basmak” (*umsarı*: yüzükoyun)

xam battaa- “basıp ezmek, çiğnemek” (*xam*: sıkı, sıkışık, sınıksık)

niççi battaa- “basıp ezmek, çiğnemek” (*niççi*: ezilmiş, yassı hale getirilmiş)

bulgu battaa- “tazyik ederek, basarak kırmak” (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarkacasına)

12. *Killer-* “girdirmek”

Bu fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın, belirtme ve yönelme halinde bulunabilmektedir:

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

as killer- “yemek getirmek” (*as*: yemek, aş)

ilcit killer- “bir elçi göndermek” (*ilcit*: elçi)

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

bağacını killer- “balık ağını suya indirmek” (*bağacı*: balık ağı)

mahı killer- “odun yahut yapı kerestesi taşımak, bir yere toplamak” (*mas*: ağaç)

tımnunı killer- “içeriye soğuk bırakmak” (*tımnun*: soğuk)

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiiller:

ayuşa killer- “günaha sokmak, imrendirmek” (*ayuş*: günah)

inniger kiler- “öne çıkmaya bırakmak, öne bırakmak” (*ilin*: ön / *inniger*: önüne, önünde)

surukka killer- “mektuba bir şey kaydetmek” (*suruk*: mektup; yazı; harfler)

13. Kebis- “atmak, fırlatmak”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

kulun kebis- “(kısıraklar hakkında) yavru düşürmek” (*kulun*: kısarak, tay)

lepse kebis- “döşeme döşemek, yaymak” (*lepse*: eyer kılıfı, örtüsü)

ölü kebis- “birşeyden hisse ayırmak” (*ölü*: kısım, hisse, pay)

ülüü kebis- “birşeyden hisse ayırmak” (*ülüü*: hisse, kısım)

tobulu kebis- “bir şeyin öte tarafına atıp geçirmek” (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

siel kebis- “(kurban olmak üzere) yele asmak” (*siel*: yele)

torbos kebis- “(inek hakkında) yavru düşürmek” (*torbos*: buzağı, dana)

14. Tart- “çekmek, sürüklemek, yaymak”

Bu yardımcı fiil ile kurulmuş olan birleşik fiillerin isim unsuru genellikle yalın haldedir.

aya tart- “nişan almak” (*aya*: ok)

kudu tart- “gizlice çekmek” (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

suptu tart- “koparmak” (*suptu*: içinden, ötesinden, arasından)

xolon tart- “(atın) alt ipini çekmek” (*xolon*: kayış, eyer kolanı)

delbi tart- “kuvvetle çekmek” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

Aşağıdaki iki örnekte farklı hal ekli kullanımlar mevcuttur. *Ayuga tart-* birleşik fiilindeki *ayu* ismi +KA yönelme hali ekini; *ostuolu tart-* birleşik fiilindeki *ostuol* ismi +(n)I belirtme hali ekini almıştır.

ayuga tart- “kandırmak; azdırmak” (*ayu*: günah)

ostuolu tart- “yemek masasını hazırlamak, yemekten sonra masayı toplamak” (*ostuol*: masa)

15. Tut- “tutmak”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

ayax tut- “kımız ikram etmek” (*ayax*: kımız içilen büyük kase)

elek tut- “alay etmek” (*elek*: alay, istihza)

et tut- “şişmanlamak, kuvvetlenmek” (*et*: et)

xam tut- “sıkı tutmak, sıkmak” (*xam*: sıkı, sıkışık, sımsıkı)

bulgu tut- “kırmak, parçalamak, burmak, çevirmek” (*bulgu*: kırarcasına, yerinde çıkarırcasına, burkarkacasına)

mültü tut- “isabet ettirememek, tutturamamak” (*mültü*: zor, güç)

16. Oğus- “vurmak, dövmek”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru hem yalın halde bulunmakta hem de belirtme hali eki almaktadır.

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

delbi oğus- “kesmek, vurmak, kırmak, parçalamak” (*delbi*: pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamiyle)

tobulu oğus- “bir yandan bir yana delmek” (*tobulu*: öte taraf, bir şeyin öteki tarafı)

ültü oğus- “parça parça kesmek” (*ültü*: parça parça, ufak parçalar halinde)

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

çuoraanı oğus- “çan çalmak, zil çalmak” (*çuoraan*: sert, keskin ses; çingirak, çan)

tonu oğus- “orman içinden yol açmak” (*ton*: don, donmuş)

17. Tutun- “kendisi için bir şey yapmak (kurmak), yaratmak; bir şey üzerinde çalışmak”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru hem yalın halde bulunmakta hem de belirtme hali eki almaktadır.

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

cieni tutun- “ev sahibi olmak” (*cie:* ev)

mahı tutun- “dülgerlik veya marangozluk yapmak” (*mas:* ağaç)

timiri tutun- “demircilik yapmak” (*timir:* demir)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

uya tutun- “yuva örmek” (*uya:* yuva)

kirdeextik tutun- “kirli kirli gezmek” (*kirdeextik:* kirlice)

18. *bil-* “bilmek, öğrenmek”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru belirtme halinde, vasıta halinde ve yalın halde bulunabilmektedir.

İsim unsurunun belirtme hali eki almış olan birleşik fiiller:

sıtı bil- “koku almak” (*sıt:* koku; nefes; ağır koku pis koku)

surugu bil- “okuma yazma bilmek” (*suruk:* mektup; yazı; harfler)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

urut bil- “tasavvur etmek, tahmin etmek” (*urut:* önce, daha önce, eskiden)

İsim unsurunun vasıta hali eki almış olan birleşik fiiller:

urutunan bil- “tasavvur etmek, tahmin etmek” (*urut:* önce, daha önce, eskiden)

19. *Köt-* “uçmak”

Bu fiil ile kurulan birleşik fiillerdeki isim unsuru yalın halde kullanılmıştır.

nıla köt- “istirham etmek, yalvarmak” (*nıla:* tatlı meyilli)

örö köt- “yerinden yukarıya doğru sıçramak, zıplamak” (*örö:* daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

tuora köt- “bir yana sıçramak” (*tuora:* aksi, zıt, karşılık)

kurduk köt- “etrafını devretmek, dolaşmak” (*kurduk:* gibi; benzerlik; tıpkı, aynı)

20. *Mat-* “her hangi bir şeyden mahrum kalmak”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiillerin isim unsuru ayrılma (çıkma) hali eki almıştır.

küüsten mat- “kuvvetten (takattan) düşmek” (*küüs:* güç)

kürexten mat- “kuvvetten (takattan) düşmek” (*kürex:* atılganlık, hırs, hiddet)

tılttan mat- “(ölmek üzere bulunan biri hakkında) dili tutulmak” (*tl:* dil, kelime)

ütüötütten mat- “hakkından mahrum edilmek” (*ütüö:* iyi; iyilik; namuslu; sıhhatli; namuslu)

21. *Tüher-* “düşürmek”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş üç birleşik fiilden ikisinin isim unsuru yönelme hali eki almış; diğèrinin isim unsuru ise yalın halde kullanılmıştır.

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiiller:

öygö tüher- “izah etmek” (*öy:* akıl)

urukku tölüger tüher- “bir nesneyi eski haline getirmek” (*urut:* önce, daha önce, eskiden / *urukku:* önceden, eskiden)

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiil:

delbi tüher- “düşürmek” (*delbi:* pek kuvvetle, çok, son haddine kadar; tam olarak, tamamıyla)

22. *Tur-* “durmak”

Bu yardımcı fiil ile teşkil edilmiş üç birleşik fiilden ikisinin isim unsuru yalın halde kullanılmış; diğèrinin isim unsuru ise yönelme hali eki almıştır.

İsim unsurunun yalın halde olduğu birleşik fiiller:

irax tur- “uzak durmak, bir şeyden uzak olmak” (*irax:* uzak)

erde tur- “erken kalkmak” (*erde:* erken)

İsim unsurunun yönelme hali eki almış olan birleşik fiil:

tuhaga tur- “nâfi olmak, nâfi hizmetlerde bulunmak” (*tuha:* yararlılık, faydalılık)

23. *Bıs-* “kesmek”

Bu yardımcı fiil ile kurulmuş iki birleşik fiilin isim unsuru da yalın haldedir.

örö bıs- “aşağıdan yukarıya doğru kesmek” (*örö:* daha yukarıda bulunan yer; yukarı, yukarıya, yukarıda)

kedirgi bıs- “geriye doğru kesmek” (*kedirgi:* geri)

24. *Kördör-* “baktırmak”

Bu yardımcı fiil ve aynı kelime ile kurulmuş iki birleşik fiilden birinin isim unsuru belirtme hali diğèri yönelme hali ekini almıştır.

künü kördör- “güneşi görme imkânını vermek” (*kün:* gün; güneş)

küññe kördör- “birisini güneşe göstermek, yani birisini güneş altında ısıtmak” (*kün:* gün; güneş)

Tarama neticesinde sadece tek örneğine rastlanan yardımcı fiiller ise şunlardır:

25. *Bilin-* “bilinmek, tanınmak”

bas bilin- "itaat etmek" (*bas*: baş)

26. *köhün-* “görünmek”

kurdattu köhün- “içerisi gözükme, berrak olmak, bir tarafından bakarken diğer tarafı gözükme” (*kurdattu*: en doğru yolla, en kısa yolla, kestirme yolla, dosdoğru)

27. *Sie-* “yemek”

uot sie- "yanmak" (*uot*: ateş)

28. *Xarbaa-* “tırmıkla toplamak, küremek, eşmek; su üzerinde el ve ayakları yaymak, açmak”

kudu xarbaa- “bir şeyi alttan gizlice yakalamak” (*kudu*: gizlice, belirtmeden)

Sonuç

1. a) İnceleme ve tarama neticesinde Saha Türkçesinde isim + yardımcı fiil yapısında kurulan birleşik fiillerde kullanılan 28 fiil ele alınmıştır. Bunlardan 23’ü gramerlerden tespit edilmiştir: *gın-* “yapmak”, *il-* “almak”, *et-* “söylemek”, *kiir-* “girmek”, *tüs-* “düşmek”, *tağıs-* “çıkma”, *bier-* “vermek”, *mat-* “mahrum kalmak”, *buol-* “olmak”, *kör-* “görmek”, *oğus-* “biçmek; dövmek, vurma”, *tart-* “çekme sürüklemek”, *tut-* “tutmak”, *kebis-* “atma, fırlatma”, *tutun-* “çekinme; kullanma”, *bar-* “varma”, *killer-* “girdirme; içeriye alma, bırakma”, *battaa-* “basma, ezme, zulmetme”, *sie-* “yemek”, *bil-* “bilmek”, *die-* “demek, söylemek”, *xaamp-* “gitme, yürüme, gezinme”, *kuot-* “kaçma”,

b) Bu 23 yardımcı fiillerden *die-* “demek, söylemek”, *xaamp-* “gitme, yürüme, gezinme”, *kuot-* “kaçma” ile teşkil edilmiş birleşik fiillere rastlanmamıştır

c) İnceleme ve tarama neticesinde gramerlerde yer almayan 8 yardım fiil ile teşkil edilmiş birleşik fiil örneğine rastlanılmıştır. Bu yardımcı fiiller: *bıs-* “kesme”, *köt-* “uçma”, *tüher-* “düşürme”, *tur-* “durma”, *kördör-* “baktırma”, *bilin-* “bilinme, tanınma”, *köhün-* “görünme”, *xarbaa-* “küreme, eşme”.

2. Birleşik fiil teşkilinde en sık kullanılan yardımcı fiil 17 örnekle *il-* “alma” fiilidir. Diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil sayıları şöyledir: *bier-* (16), *et-* (14), *kiir-* (14), *gın-* (13), *kör-* (13), *bar-* (11), *tağıs-* (10), *tüs-* (10), *buol-* (9), *battaa-* (8), *killer-* (8), *kebis-* (7), *tart-* (7), *tut-* (6), *oğus-* (5), *tutun-* (5), *bil-* (4), *mat-* (4), *köt-* (4), *tüher-* (3), *tur-* (3), *kördör-* (2), *bıs-* (2), *sie-* (1), *bilin-* (1), *köhün-* (1), *xarbaa-* (1).

3. Birleşik fiillerin isim unsurları ya yalın halde ya da belirtme, yönelme, çıkma ve vasıta halinde bulunmaktadır.

a) İsim unsurlarının hal eki almadığı yani yalın halde olan yardımcı fiiller: *gın-*, *bar-*, *buol-*, *battaa-*, *kebis-*, *tut-*, *köt-*, *bıs-*, *sie-*, *bilin-*, *köhün-*, *xarbaa-*.

b) İsim unsurları sadece tek hal eki alan yardımcı fiiller:

- İsim unsuru sadece yönelme hali eki isteyen *kiir-* yardımcı fiildir.

- İsim unsuru sadece çıkma hali isteyen *mat-* yardımcı fiildir.

c) İsim unsurları birden fazla halde bulunan yardımcı fiiller şunlardır: *ıl-*, *bier-*, *et-*, *kör-*, *tağıs-*, *tüs-*, *killer-*, *tart-*, *oğus-*, *tutun-*, *bil-*, *tüher-*, *tur-*, *kördör-*.

Kaynakça

ANTONOV, N.K. vd. (2009) Saha Biliñni Tıl. Morpoluoguya, Cokuuskay.

BİLGEGİL, M. K. (1984), Türkçe Dilbilgisi, Ankara, Dergâh Yayınları

DİZDAROĞLU, H. (1963), Türkçede Fiiller, Ankara Üniversitesi Basımevi

EDİSKUN, H. (2004), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Remzi Kitabevi

ERASLAN, K. (1980), Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

ERCİLASUN, A.B. (1984), Kutadgu Bilig Grameri-Fiil-, Ankara: Gazi Ü. Yayınları.

ERGİN, M. (2009), Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Yayınları

FİLİPPOV, G.G. ve BİNOKUROV, İ.P. (1996) Saxa Tıla, Cokuuskay.

GENCAN, T.N. (2007), Dilbilgisi, Ankara: Tekağaç Yay.

GÜLENSOY, T. (2010), Türkçe El Kitabı, Ankara: Akçağ Yay.

HACIEMİNOĞLU, N. (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları

HARİTANOV, L.N. (1960) Formı Glagol'nogo Vida B Yakutskom Yazıke, Moskva.

HENGİRMEN, M., (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara, Engin Yayınevi

KARAAĞAÇ, G. (2013) Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayın.

KARAHAN, L. (2008), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara

KİRİŞÇİOĞLU, M. F. (1999), Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara

Komasyon, , (2005), Türkçe Sözlük10. Baskı, Ankara, TDK

Komasyon, Saxa Tılın Bihaarılaax Ulaxan Tılcıta, Yakutsk

KORKİNA, E. İ. (1982) Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka, Moskva.

- KORKMAZ, Z. (2003) Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara, TDK,
- KORKMAZ, Z. (2007) Gramer Terimleri Sözlüğü, 3. Baskı, Ankara, TDK
- ÖZÇELİK, S. – ERTEN, M. (2011), Türkiye Türkçesi Dilbilgisi, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- PEKARSKİY, E. (1945) Yakut Dili Sözlüğü, Ebüzziya Matbaası, İstanbul
- SLEPTSOVA, P. A. (1972) Yakutsko-Russkiy Slovar, Moskova

